

Марія Козяк,
студентка II курсу факультету
української та іноземної філології
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

БУДДИЗМ ЯК СВІТОГЛЯДНА ПАРАДИГМА (ДО ПИТАННЯ ПРО ЛЮДИНУ ТА ЇЇ ДІЯННЯ)

Багатополлярність нашого сьогодення, можливість виходити далеко за межі як власної культури, релігії, так і наших власних світоглядних установок та пріоритетів, дає не просто широкі можливості для навчання та різноманітних досліджень, але й дозволяє у цих пошуках завжди відкрити дещо нове в собі та для себе, формуючи ту людину, якою кожен прагне стати у відповідності зі своїми знаннями, цінностями, почуваннями. Людина дії, людина честі, гідна та совісна людина – це лише невеликий перелік того, ким нам хотілося б стати або ж прагнути стати *такою* Людиною. Ці прагнення не можуть не робити честі тим, хто дійсно цього бажає усіма фібрами своєї душі. Але чи є вони однаково важливими та вагомими для усієї світової спільноти? Можливо, є та когорта людей, які мають дещо інший погляд на ті етичні моменти, що вважаються осердям особистості людини європейського типу? У цьому відношенні хотілося б звернутись до східної релігійно-духовної та світоглядної практики – буддизму. Бо, зрештою, що знає про буддизм пересічний обиватель, як не загально вживані кліше, на кшталт – східна релігія чи вірування (вагання з чіткою відповіддю), яку сповідують лише монахи, відлюдники, займаючись при цьому медитацією? А ще доволі часто приплітають сюди йогу, яка в буддизмі займає не основне місце, але на яке західні медіа її ставлять.

Мультикультуралізм сучасного світу вимагає не просто знань про механізми та дії світу, в якому нам доводиться жити, але розуміти особливості світоглядних установок тих культур, справу з якими маємо сьогодні, щоб досягти більш швидкого взаєморозуміння. Відповідно, *метою* статті буде розкриття буддизму як світоглядної системи в контексті гуманізму, а її *предметом* – «Дгаммапада», яка є зібранням філософсько-етичних афоризмів, а також Сутта-Ніпатта або «Мала збірка повчальних розмов» – буддійський текст, що представляє учення Будди Гаутами і належить до збірки «Трипітаку». Основна увага приділена філософському баченню людських цінностей і дій, які так чи інакше торкаються питань совісті, добра і зла в буддійських текстах.

Буддизм, як і будь-яке релігійно-філософське вчення, спрямований на виховання людини. Будда (budhha – просвітлений) не є Богом, а людиною, що досягла бодхі (просвітлення) і вийшла з сансари, тобто вічного кола перероджень і страждань. Як на мене (хоча можливо це занадто сміливо сказано), буддизм не релігія у традиційному її розумінні, де обов'язково присутній Абсолют (інколи цілий сонм божеств): у буддизмі немає Бога як такого, тому його називають атеїстичним віровченням, хоча його засновник Будда Гаутама не мав на меті створити нову релігію, а скоріше систему поглядів – розумних і виважених.

Приступаючи до пізнання буддистських практик, важливо першочергово звернути увагу на чотири благородні істини, які складають основу всього вчення:

1. істина страждання;
2. істина походження страждання;
3. істина припинення страждання;
4. істина про шлях до припинення страждання.

Кожна істина підштовхує нас до страждання, яке є надзвичайно багатограним, і в буддизмі називається *дукха (dukkha)*. Цим стражданням не є безпосереднє страждання, воно може бути духовними муками, горем, невдоволенням. Совість – теж страждання, не дарма існує словосполучення: «муки совісті». В житті людини дукха трапляється кожен день, це може бути невеличка неприємність у вигляді вилитої кави на костюм, так і значно гірша – втрата дорогої людини. Бажання – теж страждання, оскільки бажаючи чогось, людина стикається на своєму шляху з перешкодами, а то й мусить втратити щось важливе для себе. Людина не здатна впливати на дукха, але вона може з гідністю зустрічати страждання і бажання, не відмовляючись від них, а усвідомлюючи їх причину та спосіб припинення.

Головною ціллю буддистів є звільнення від страждань, а ще краще – звільнення інших від них. Тих послідовників, котрі відкладають своє звільнення від сансари (кола перероджень), щоб допомогти іншим істотам пробудитися називають – *бодхісатва*. Це найбільший вияв милосердя до живих істот. Досягнувши просвітлення, постає питання: а що далі? Що значить звільнитися від сансари та як можна цього досягти?

Звільнення від сансари знаменує собою кінець безкінечних перероджень і вихід в нирвану. Звідси, логічним постає запитання: що ж собою являє нирвана? «*Nirvana, by definition, is the end of all desire*» (Нирвана, за визначенням, це кінець усіх бажань) [3, с. 15:44]. Нирвана – не те, що існує або не існує, а також не є результатом, що вочевидь піддається людському розумінню.

«It is incorrect to think that Nirvana is the natural result of extinguishing of craving. Nirvana is not the result of anything. If it would be a result, then it

would be an effect produced by a cause [...] Nirvana is neither cause nor effect. It is beyond cause and effect]. (Неправильно вважати, що Нірвана це природній наслідок вилучення з кола. Нірвана не є результатом нічого. Якщо б це був результат, то був би ефект спричинений випадком [...] Нірвана – ні випадок, ні ефект. Це поза цим) [3, с. 16:35]. Виходить, що досягнення нірвани рівне виходу зі страждань, але одночасно це не просто припинення існування, а такожі злиття з усім всесвітом, буття у статусі його невіддільної частини, без відокремлення «Я». Однак парадокс в тому, що прагнучи досягнути нірвани, ми повинні перестати прагнути та бажати цього, оскільки бажання = стражданню.

Повернімося до реалій, бо нірвана ні до кого із нас не близька, хіба що особливим лама-монахам, які близькі до звільнення від страждань. Ми перейдемо до повчань буддійських текстів, які актуальні і в сьогоденні.

“Як хату, що вкрита погано, дощі заливають, руйнують,
Отак ненаставлену душу нестримна пристрасть руйнує.
Як хату, що добре покрита, дощі не заллють, не зруйнують,
Добре наставлену душу пристрасть повік не зруйнує” [4, с. 251].

Такі слова знаходимо в Дгаппамаді, у перекладі П. Ріттера «Голоси стародавньої індії», які чудово пояснюють наше прислів'я: «З ким поведешся того й наберешся», але це скоріше не про наставника, який веде свого учня неправильним чи правильним шляхом, скільки про пристрасті, які обвивають душу, про цінності, які культивує людина. Якщо цінності руйнівні для душі і для світу, то шлях, яким вона піде приведе її в безодню. Пристрасті або прив'язаності у буддизмі мають негативне забарвлення і кінцевою метою кожної людини є визволення від пристрастей.

“Сумує, живучи, сумує в смертний час
Хто діяв зле; нудьгує він в обох світах,
Бо винен він; страждає він страшенно,
Коли розгляне прикрість Вчинків злих своїх” [4].

Цей уривок відсилає нас до обговорюваної в цій статті совісті. Людина – істота, яка усвідомлює свої дії, і якщо вона вчиняє проти законів її релігії, її держави, наперекір своїм цінностям і світогляду, вона відчуває провину. Провина є одним з образів совісті. Усвідомивши скоєне нами «зло», ми моментально починаємо відчувати провину за свій вчинок. Таким чином проявляється совість, яка є духовним орієнтиром. Чому ми її відчуваємо? Гадаю, це через усвідомлення майбутнього покарання.

Карма або кamma – це діяння, що включає в себе причину – дію – наслідок. Совість і карма, хоч не одне і те саме, але все ж можна знайти спільне в цих поняттях. Совість проявляється як відповідь на чин, а карма включає цю відповідь у себе. Однак, якщо совість є глибинною внутрішньою відповіддю на дію, то карма – зовнішньою. Їх поєднує

причинно-наслідковий зв'язок: дія – провина (наслідок). Відмінність в тому, що карму можна «очистити» наступними добрими діями, а совість ні, оскільки вона є внутрішнім суддею, який непримиримий з власним «Я»; совість є постійним і незмінним атрибутом людяності.

«Згідно з буддійським ученням про карму, ніщо не може порушити жорсткий закон: усі наші свідомі вчинки неодмінно мають свої наслідки. Злі вчинки – погані наслідки, добрі вчинки – гарні» [1, с. 54]. Людина може вчинити безліч поганих речей, але «перекрити» їх за допомогою добрих – ось чим є карма в буддизмі. Ми пожинаємо плоди своєї дії, які ми рясно посіяли.

Думка людини визначається своїм джерелом: є думки, виношені любов'ю, є думки, виношені злістю і ненавистю; хитрість, лукавство, честолюбство теж створюють свої думки, як і правда, совість. Ми розуміємо, що необхідно контролювати свої думки, бо вони породжують дії, а дії – наслідок. У віршах четвертої книги Сутта-Ніпатта наголошується на основному принципі: оминати бажання (пристрасті), бо вони відкидають розум на задній план.

How can you ever
free the mind
of its options
if you let desire
lead you
and do exactly as you like?
You're bound
By your own habits,
Can speak
Only what you know [2, с. 4].

(Як ви можете взагалі думати, що мисль ваша вільна, коли ви дозволяєте бажанню вести вас і чинити як вам подобається? Ви, зв'язані своїми власними звичками, можете говорити лише те, що знаєте).

You take
No theoretical position,
Claiming it
As the ultimate.
All things are equal.
You've disentangled
The knot that used to
Bind you.
No longing now
For anything in the world.

(Ви не приймаєте жодної позиції, як найважливішу. Всі речі рівноцінні. Ви розплуталися з клубка, що зв'язував вас. Тепер не належите будь-чому в світі).

Це своєрідна позиція, як би це антагоністично не звучало, що також лежить в основі медитацій. Практик не відкидає існуючої реальності, але не прагне бути зв'язаним нею, а навпаки позбутися цього зв'язку. Не потрібно вдаватися до розкоші або, навпаки, до вбивчого аскетизму, важливішим все ж буде дотримуватись балансу, який урівноважує крайнощі, але цей баланс дається завдяки великій напрузі волі людини, тому що вимагає неустанної концентрації та уваги, які, зрештою, призводять до того, що поза ними (концентрацією і увагою до цієї концентрації) нівелюється як усе зовнішнє, так і індивідуальні бажання та прагнення. Як на мене, в цьому й полягає практична цінність та особливість буддизму як світоглядної парадигми, суть якого полягає в прагненні позбутися страждань і бажань, шляхом усвідомлення існування страждань та практики душевного спокою; знову ж таки, в цілому це вчення орієнтується на зміцнення духу, яке неможливе без правильної поведінки, намірів і зусиль; це філософія про буття і небуття, про вічні питання життя і смерті, добра і зла, якими сповнене людське існування тут-і-тепер, тому так важливо вникати сутнісно в речі та у вчення, якими переповнене людське існування та стихія думки.

Література

1. Strelkova A. The Dhammapadain Pavlo Ritter's Translation, The World of the Orient, 2022, № 4, 50-64.
2. https://www.buddhanet.net/pdf_file/Sutta-nipataBM6.pdf
3. <https://www.youtube.com/watch?v=sHWIQzd8bVw>
4. Голоси Стародавньої Індії: Антологія давньоіндійської літератури / Перекл. із санскриту, упорядкування П. Ріттера; Передм. І. Серебрякова. – К.: Дніпро, 1982. – 351 с., іл.
5. Історія буддизму. Подорож, сповнена глибокого сенсу. – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VxruNV3cwmo>